

Notes per a la biografia de Josep Carbonell i Gener

VINYET PANYELLA

Sitges

INTRODUCCIÓ

UN ECLÈCTIC TOTAL

A dos mesos escassos de la mort de Josep Carbonell i Gener es fa difícil resumir en pocs fulls els trets característics de la seva personalitat. Precisament, perquè Carbonell era tota una personalitat, que reunia en la seva figura les imatges de l'escriptor, el polític, l'historiador. En definitiva, la imatge de l'intel·lectual que era "un eclèctic total", segons el definí el seu gran amic, el poeta J.V. Foix. Penso, també, que Carbonell era molt més que un "eclèctic". O que, potser, caldria anar destriant

tots els significats que aquest mot pot tenir referent a la seva persona. La personalitat de Carbonell, formada, d'una banda, sobre el catalanisme i federalisme que professava el seu pare, formada a prop de Rusiñol i dels modernistes, consolidada de la mà del polifacètic i interessant Miquel Utrillo, i, d'altra banda, fortament influïda per la doctrina i personalitat de Prat de la Riba, per les lectures del **Glossari** d'en Xènius, pels escriptors i assagistes francesos i italians, i pels contactes i aprenentatges prop dels escriptors i artistes de la Barcelona del 1915, era molt més rica i prolífica que el que puguin explicar els fulls que se segueixen.

Fa un parell d'anys, instat pels amics i companys, que no callàvem, Carbonell començà a escriure les seves Memòries. Per raons del meu treball a l'Arxiu Històric Municipal de Sitges jo el tractava gairebé a diari, i els seus records esdevenien un dels temes habituals de conversa. Tant, que vàrem començar a treballar plegats en aquesta activitat. Però, en aquell temps, un parell de lligalls referents a la Guerra del Francès el captivaren, i les Memòries quedaren desplaçades pels esdeveniments que succeïren a Sitges i rodalies pels volts del 1808 al 1814, i que Carbonell anà publicant al llarg d'un sèrie, interessantíssima, a l'"Eco de Sitges". Darrerament Carbonell havia reprès el camí dels seus records, i l'alternava amb una recerca obstinada de l'escultor que havia bastit l'Altar Major de la Parròquia de Sitges. En aquest punt el sorprenqué la mort.

Resten diversos fulls, alguns manuscrits per Carbonell, altres dictats per ell mateix, que expliquen alguns moments o períodes de la seva vida (*). Aquesta i altra documentació ha estat

(*) Les frases o textos procedents dels manuscrits i dictats de Carbonell són indicats, únicament, en negreta i entre cometes, sense cap altra referència. Els textos procedents de qualsevol altre material documental són indicats específicament al final del treball.

utilitzada per a aquesta col·laboració a la **Miscel·lània Penedesenca 1979** i per a alguns altres articles i constitueix la base sobre la qual treballa un estudi biogràfic complet sobre Josep Carbonell i Gener. Aquestes **Notes** en són l'inici. Per a la seva confecció m'han ajudat amics i companys de Carbonell, com, sobretot, els seus fills, a tots els quals agraeixo sincerament l'ajuda i la col·laboració prestada. L'elaboració de la biografia, però, no és gens fàcil, ni serà tan atractiva com haurien estat les seves interessants Memòries, elaborades totalment al seu gust. Procuraré, no obstant això, que sigui tan àmplia, tan rica, com la personalitat de Josep Carbonell i que en constitueixi l'homenatge que mereix tota una vida de treball i d'esforç per Sitges i per Catalunya.

.....

1. EL MEDI FAMILIAR. LA INFANTESA I L'ADOSLESCÈNCIA 1897 - 1911.

Josep Carbonell i Gener va néixer a Sitges, el 24 de març de 1897. Era fill de Bartomeu Carbonell i Batlle i de Maria de Vinyet Gener i Carbonell. Tant la família paterna com la materna estaven ben arrelades en la població. Aquest fet, i, sobretot, el tarannà del pare influïren fortament en la formació del fill.

Bartomeu Carbonell i Batlle havia nascut també a Sitges, el 1842. Quan tenia dotze anys embarcà cap a Cuba, per ajudar uns familiars en el negoci de la firma "Batlle". Hi sojornà molts anys, i des d'allà realitzà tretze viatges a Sitges, molts d'ells amb "Les ruïnes de Palmira" sota el braç. Viatjà també als Estats

Units, i a Nova York, concretament, i allí es posà amb contacte amb Artur Cuyàs; d'aquí vingué, probablement, tot un número de "La Lluanera de Nova York" dedicada a Sitges.

Bartomeu Carbonell esdevingué un gran comerciant de vins, conegut, principalment, per les marques de "Vermut Greco", "Vins Maricel" i "Moscatell Carbonell". Era un home de temperament romàntic —gran admirador de Chateaubriand, el primer llibre que regalà al seu fill Josep fou *Atala*—, i de caràcter emprendedor. Fou un gran patrici sitgetà i bon patriota català. Havia estat company d'estudis, en la seva infantesa a Sitges, del Dr. Bartomeu Robert, amb el qual l'uní tota la vida una forta amistat. Carbonell fou federalista i catalanista, i milità a la Lliga. A Sitges hi va exercir càrrecs polítics —fou primer Tinent d'Alcalde en temps dels batlles Gaietà Benaprés i Miquel Ribas i Llopis—, i elaborava els discursos dels esdeveniments importants, tals com el de l'obertura del carrer Santiago Rusiñol l'any 1900 i el discurs necrològic amb què Sitges lamentà la mort del Dr. Robert.

Col·laborà en els periòdics de l'època —i no solament en els que es publicaven a Sitges— amb articles de caire polític o cultural. Tenia, a més, forts vincles d'amistat amb la gent més significativa que sojornava a Sitges en aquells moments, fet que influí també en l'esdevenidor del seu fill. Santiago Rusiñol, Enric Morera, Bartomeu Robert, Ramon Casas, Miquel Utrillo, Josep Planas i Robert i molts d'altres eren els seus amics i companys. **"Sitges, en aquell temps, era una festa contínua"**.

En definitiva, la trajectòria biogràfica de Bartomeu Carbonell i Batlle correspon al prototipus de l'"americano", comú a molts dels pobles de la costa catalana: una joventut d'aventura i de treball a les Antilles i, després, el retorn als orígens, la maduresa apacible, amb incursions, apassionades, en el camp polític, llavors candent a Sitges. Tant, que resolgué apartar el seu fill en tot el possible de les dues camarilles o grups de pressió locals, el del "casinet de dalt" i el "casinet de baix", Casino Prado i Societat El Retiro respectivament. Els enfrontaments, a voltes força violents, ompliren Sitges d'un fort malestar social entre l'última dècada del segle passat i el primer terç del segle vint. Bartomeu Carbonell patí directament els resultats de l'enfrontament: ideo-

lògicament, se sentia més a prop de la gent que sovintejava el Casino Prado —federals i catalanistes—, però per tradició familiar i per les seves amistats se sentia fortament vinculat al Retiro— freqüentat per cacics de tota la vida, monàrquics, socialistes i radicals: una estranya amalgama. Intentà, en la mesura que li era possible, la concòrdia i, per tot plegat, passà hores molt amargues. Per tant, i d'acord amb la seva muller— que compartia també aquest criteri — apartà el seu fill de la relació amb aquests grups. Anys més tard, i sobre aquest aspecte, Josep Carbonell escrivia: "En venir la lluita política i convertir-se (El Retiro) en el lloc de l'aliança anti-catalana amb els socialistes, això féu que el meu pare, que el freqüentava, se'n retirés per no haver d'aguantar les converses contràries als ideals patriòtics. Ell era home de pau i la volia per a Sitges, com ho demostren els seus articles a l'"Eco" d'aquell temps. Però els adversaris no el perdonaren, i la situació del pare es tornà insostenible. I com que ell ni la mare volien per a llurs fills la vida de casino i de partit local, va fer que ens n'aïllessim i que, tret de 2 o 3 amics d'infantesa no puguem parlar de veritables amics i companys fins més endavant. Ben vist, aquesta va ser la meua salvació del xipoll local..."

Pel que fa a la mare, Maria del Vinyet Gener i Carbonell, havia nascut també a Sitges el 1862. Era, per tant, molt més jove que el seu marit, el qual, al seu torn, li era oncle. Varen contraure matrimoni el 1885, per causa, segons llur fill, "de la soledat de l'una i de la gallardia del personatge d'ell". Amb tot varen ser, sembla, un matrimoni ben avingut. Dels sis fills que varen tenir en van sobreviure únicament dos: Josep, que fou batejat a l'Església Parroquial de Sitges el 3 d'abril del 1897 i Bonaventura, més jove, que va néixer l'any 1900.

Pel que fa al primer aprenentatge explica: "la meua instrucció vingué dels ensenyaments de la mare". Ella fou, doncs, qui va tenir cura de l'educació del seu fill inicialment. Quan més endavant li calia un mestre arribà el senyor Huguet, personatge que ha passat a formar part de l'anecdolari sitgetà per la seva mania de fer versos estrambòtics, però que en el cas de Carbonell, "posat a ensenyar era eficaç i a mi, personalment, em donà un ràpid llegir i una molt bona cal·ligrafia que fou admiració de familiars i estranys..." I conclou qualificant el senyor Huguet d'"una barreja

de sublim i ridícul digne, però, de bona memòria". A aquest el succeí un altre mestre, el senyor Mateu, fins que entrà a estudiar al col·legi que els Germans Maristes havien obert a Sitges l'any 1906, a la casa propietat de la família Vidal i Quadres, a la platja de Sant Sebastià. Aquest col·legi fou el focus de la formació d'una generació de sitgetans de formació intel·lectual molt considerable, entre els quals destaquen Carbonell, Antoni i Rafael Almirall, Josep M. Catasús i M.A. Cassanyes, amic i company de les aventures literàries de Carbonell. Aquest anà al col·legi dels Maristes des dels vuit fins els catorze anys, i allí s'hi consolidà la seva forta afecció a la lectura. Llegia Chateaubriand, i els romàntics francesos, i les traduccions dels clàssics de la col·lecció Montaner i Simon, lectures religioses, històries novel·lades... i el **Vercingètorix**, de Camille Julien, premi que li atorgaren en finalitzar un dels primers cursos. **"L'afició a les lletres és tan vella com jo mateix, i borronar articles vingué sol"**, conclou.

Pels volts del 1912 o 1913, en acabar els estudis, fou iniciat, de molt mala gana, al negoci de vins del seu pare. Amb tot, mirà de simultanejar sempre l'afecció amb l'obligació.

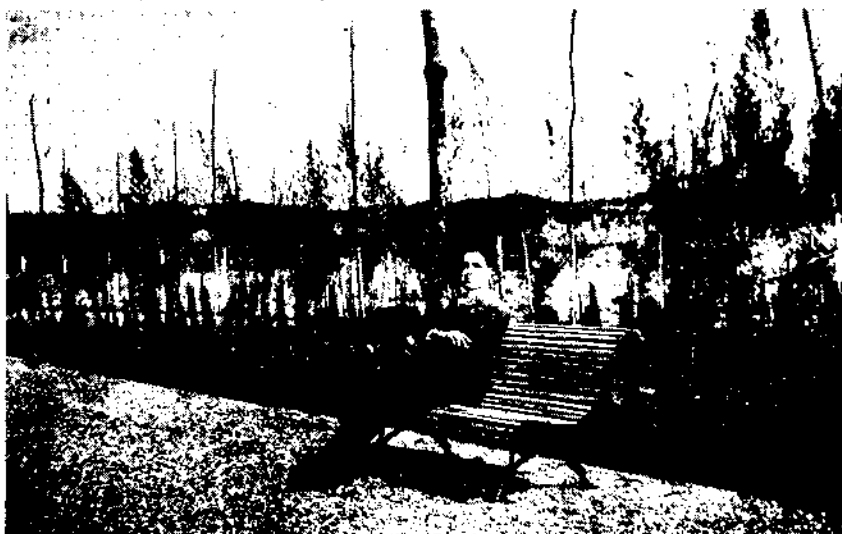
2. LECTURES, ESTUDIS, AMISTATS 1911 - 1918

Tots teníem el "Glossari" a la tauleta de nit

Josep Carbonell havia conegut els darrers anys del modernisme, quan tota una manera determinada de sentir i d'actuar es perdia pels camins de l'esteticisme. A Sitges, però, la mort oficial del modernisme s'esdevenia vora el 1911, quan s'hi domiciliava Joaquim Sunyer, procedent de París, i quan Miquel Utrillo dirigia la construcció del Palau de Maricel per guardar-hi la importantíssima col·lecció d'obres d'art del nord-americà Charles Deering. L'oposició i, alhora, l'apropiació d'elements que el Noucentisme faria del Modernisme es materialitzava, a Sitges, en la construcció de l'edifici de Maricel al mateix davant del Cau Ferrat, un palau

1918, a les costes de Garraf. D'esquerra a dreta: Magí A. Cassanyes, Santiago Rusiñol, Miquel Utrillo i Josep Carbonell.

1920. Els jove Carbonell als jardins de Terramar.

davant del taller d'un artista.

Ahora, la jovenalla que havia sortit del col·legi dels Maristes per a esdevenir bons comerciants i intel·lectuals de-diumenge-a-la-tarda, si bé no es veia en cor de plantar cara, decididament, al Cau Ferrat i tot el seu significat, se'n servia, molt intel·ligentment, per anar bastint el seu propi activisme intel·lectual. El **Llibre de Sitges**, de Ramon Planes (1) és, entre moltes altres coses, tot un inventari d'activitats en aquest sentit: lectures poètiques, tertúlies, comentaris de llibres, recitals de totes menes, realitzats a l'entorn del Cau Ferrat — quan no a dintre mateix del recinte — per la generació que tenia "**el Glossari a la tauleta de nit**", com explicava Carbonell. No s'esdevingué cap ruptura decidida perquè, i això és clar, els modernistes havien format la base del futur grup noucentista de Sitges.

I Josep Carbonell, format en un medi on pontificaven Utrillo, Josep Planes i Robert, Enric Morera, Ramon Cases i Santiago Rusiñol, fou, juntament amb el poeta Trinitat Catasús, la figura que demostra més clarament la forta influència que a Sitges tingué el grup modernista —pràcticament tot ell "forani"— sobre el grup noucentista —format pel nucli autòcton que encapçalava el pintor Joaquim Sunyer, que havia instal·lat el seu taller a Sitges el 1911.

L'amor a "**les lletres**" i la sensibilitat literària del jove Carbonell es manifestà primerament a través de composicions poètiques. Poemes que cal interpretar com a l'impuls de l'adolescent que necessita explicar-se i explicar com veu el món que l'envolta. I ho fa unint les seves preocupacions i la influència de les lectures que fins en aquell moment havia realitzat. **A la son** —que interpreta com el preludi de la mort—, **A la nit**, **A la lluna**, **A la necròpolis**, **A la música**, són cinc invocacions prou explícites en un jove adolescent lletraferit... Però la inquietud del jove Carbonell es fa palesa, sobretot, en alguns articles vers el 1915, quan la Guerra Europea capgirava la sensibilitat i la mentalitat de tota una generació i marcava el camí del món del futur. De formació i gustos francòfils, Carbonell havia pres part d'antuvi pels aliats, però per damunt de tot el frapava el fet de la guerra com a fet en si mateix i com a l'esfondrament d'una Europa que tot just co-

neixia. I entre versos i prosa, entre el 1913 i el 1917 es consolidà el futur tarannà del jove, per al qual fou decisiva l'anada a Barcelona.

Així, la incisió de Miquel Utrillo en la seva vida fou bàsica. El va treure del negoci de vins del pare i el col·locà a l'empresa Vellet i Fiol, a Barcelona, representants de la marca d'automòbils Hispano-Suiza. Això fou el 1915. Tot i que el nou treball era també de caire comercial, el sojorn a Barcelona li permeté la coneixença d'intel·lectuals i artistes del moment. "Significó esto la entrada en relación y la amistad con personas y cenáculos intelectuales y artísticos que por este personal contacto vinieron después a Sitges y fueron, aquí y allí, amigos de todos" (2). Joaquim Folguera — "el caríssim, l'intel·ligent, el constantment despert a totes les inquietuds de l'hora" (3)—, Josep Obiols, J.M. Junoy, J.V. Foix, J. Crexells, J.M. López-Picó, Tomàs Garcés, Xavier Nogués, Enric Casanoves, Joan Salvat-Papasseit, Josep Canner, Lluís Montanyà i molts d'altres foren amics de Carbonell i col·laboraren en les seves posteriors tasques editorials i intel·lectuals. Carbonell actuà a partir d'aquests anys com el capdavanter ideològic —per dir-ho d'alguna manera— del grup noucentista de Sitges, i per ell passaren les activitats més interessants celebrades a Sitges aquells anys, entre les quals cal destacar la Festa de la Poesia el 1918.

La Festa de la Poesia, convocada el mes de juliol i celebrada el setembre de 1918, anunciada per un bellíssim boix d'E.C. Ricart era una competició que abastava diverses modalitats de gèneres literaris. Consolidà definitivament el grup noucentista de Sitges, i va servir per a estrènyer la relació de l'element local amb el forani. Fou organitzada per Carbonell, que actuava de secretari, amb la comissió formada per Miquel Utrillo, Joan R. Benaprés, A. Benazet, Lluís de Dalmau, J.M. Catasús, Caietà Bori i Albert Fòchs; hi estaven vinculats, també, Folguera i Francesc Armengol. El Jurat, presidit per J.M. López-Picó, era integrat per Alexandre Plana, Trinitat Catasús, Marià Manent, Josep A. Font i Antoni Torrents. Fou premiat amb la Flor Natural Josep Carner —un premi més—, i s'atorgaren altres premis als contes de Carles Soldevila i Prudenci Bertrana, als poemes de Carles Riba, Folguera, Millàs-Raurell, Josep M. de Sagarra, Joan Capdevila, i Ventura

Gassol, Carles Riba i Clementina Arderiu foren guardonats com a traductors de poesia clàssica i moderna respectivament...

La Festa de la Poesia del 1918 i la direcció i gestió de la revista "Terramar" suposen la culminació d'aquests anys i l'inici d'una etapa condicionada per aquests anys d'aprenentatge, "de lectures, estudis i amistats".

3. "TERRAMAR" 1918 - 1921

Fou segurament a través de Miquel Utrillo com Carbonell va conèixer F. Armengol, poeta sabadellenc, promotor del que havia de ser la primera ciutat jardí de Catalunya. El projecte, meravellós, duia el nom de Terramar, i l'indret de la seva realització era una zona de Sitges, a la banda de ponent, meitat vinya, meitat dunes de sorra. El projecte era, al cap d'avall, una inversió, deguda a l'enriquiment del sector industrial català a resultes de la guerra europea. Armengol, que, a més, era un idealista, imaginà la ciutat jardí de Sitges i cridà, entre altres, Josep Carbonell perquè aquest li organitzés la propaganda del projecte.

"Terramar" sortí entre el 1919 i el 1920. Al costat d'unes frases publicitàries explicatives de la urbanització, per a "propulsar l'embelliment i creixença de Sitges" s'hi troben articles i textos de Joan Salvat-Papasseit, Trinitat Catasús, F. Armengol, Josep Carner, P. Albert Birot, Pierre Reverdy, Tristan Tzará, J.M. López-Picó, Joan Arús, Josep Lleonart, J.V. Foix, Marià Manent, Josep M. Junoy, Alexandre Plana, Eugeni d'Ors, J. Pérez-Jorba i molts d'altres. Il·lustraren la publicació Joaquim Sunyer, M.A. Cassanyes, Lluís de Dalmau, Enric Casanovas, Josep Obiols, Emili Ferrer, Jaume Guàrdia, Rafael Benet, Dàrius Vilàs, Xavier Nogués... La publicitat d'una urbanització privada —que és el que era Terramar— no va estar, doncs, renyida amb el fet literari i artístic.

Val a dir que Terramar té un altre aspecte important a considerar: és la primera publicació que porta a terme una promo-

ció turística de la Vila, de les seves activitats, producció, monuments, etc. Realitza l'activitat promocional amb articles de divulgació en idiomes estrangers, amb comparacions entre Sitges i altres indrets de característiques anàlogues, amb anuncis, etc. Però ho fa d'una manera natural i amb el plantejament d'una activitat turística que arribi a contemporanitzar amb la principal font d'economia del moment: la indústria del calçat. Això succeeix deu anys abans que la frivolitat i el cosmopolitisme elegant i elitista s'implantin al poble per convertir-lo en la tòpica "Blanca Subur" amb uns plantejaments radicalment diferents.

En aquesta publicació, sota la direcció única i exclusiva de Carbonell, s'hi troba la característica que també serveix per a definir l'"Amic de les Arts": la coexistència pacífica del noucentisme i d'actituds d'avantguarda. Juntament amb textos de Tristan Tzarà, de J.V. Foix, de Pierre Réverdy o de Salvat-Papasseit hi són publicats uns projectes d'arquitectura gens sospitosa d'actituds de trencament, i hi llegim uns poemes de Josep Carner, de Trinitat Catasús, de López-Picó gens sospitosos, tampoc, de cap desig d'innovació estrident... I uns mots del mateix López-Picó estableixen un evident paral·lelisme en la construcció d'una ciutat —o d'una part d'ella— amb la (re)construcció d'un país —llegeixi's Catalunya—: **"I la teva ciutat, la nostra ciutat, Catalunya, serà plena de realitats que una mica de rubor i una mica de polidesa no ens deixa anomenar ara que són tot just iniciatives"**... (4).

Carbonell aclaria, quan se li comentava tot això, que procurava triar d'entre tot allò que podia tenir interès, i, sobretot, qualitat. Davant la revolta ètica i estètica dels avantguardismes a Europa, Carbonell, espectador, intentava que tot allò que venia de fora i que era fruit d'un autèntic replantejament entre el fet artístic i la seva motivació arribés, també, a Catalunya. **"no tenia partit pres, ni l'ha tingut mai: és un relativista"**, n'opinà J.V. Foix.

"Terramar", ultra constituir una de les millors publicacions periòdiques sitgetanes, pel contingut literari i artístic, per la coherència i finalitat de les propostes de realització material, fou el nexa de contacte més important per al grup noucentista de Sitges amb els intel·lectuals de Barcelona —principalment els de "La Revista" i d'altres indrets.

4. ELS ANYS DE PLENITUD. 1921 - 1936

A) "MONITOR"

El temps que s'inicia els anys vint fins el 1936 suposa per a Carbonell la plenitud de la realització de la seva tasca política i intel·lectual. Si no ens deixem enlluernar per l'aurèola mítica de l'"Amic de les Arts" —una anàlisi exhaustiva del qual ens donarà com a resultat uns continguts al cinquanta per cent d'avantguarda i, la resta, una barreja entre la inquietud intel·lectual purament localista o comarcalista i una sèrie d'escrits sobre art i literatura sense cap mena de voluntat de ruptura—, "Monitor", amb tota la càrrega de política d'imperialisme català que comporta, forjat per la forta influència de les doctrines de Prat de la Riba, d'Eugeni d'Ors i de Maurràs, dóna l'autèntica mesura política de Carbonell i de la total coherència del seu pensament i les seves realitzacions.

"Monitor" — "Gasetta nacional de política, art i literatura"— sortia per a propagar l'ideari polític de Josep Carbonell i de J.V. Foix, totalment identificats en la tasca d'impulsar la primacia de Catalunya davant de la resta de nacionalitats no únicament ibèriques, sinó gairebé mediterrànies. Voldria remarcar que, tant en les converses que he tingut amb Carbonell com en alguna entrevista amb Foix he observat que tots dos han coincidit en senyalar "Monitor" com el punt crucial del seu activisme intel·lectual i polític i han qualificat, tots dos, "L'Amic de les Arts" com a succedani del seu predecessor (5).

Carbonell i Foix en foren, doncs, els "redactors polítics", mentre que s'hi escrivia també de literatura - Trinitat Catasús qualificà el llibre de Salvat-Papasseit *L'irradiador del port i les gavines de "braceig desacompassat de la major part dels avantguardistes"*; Foix hi considerà que l'únic avantguardisme vàlid era el Futurisme italià —"*dinàmic, optimista, nacional i militarista*" (7), Marià Manent hi escrivia sobre la literatura estrangera. Ompli-

1920. Magí A. Cassanyes, Josep Manuel Catasús, i Josep Carbonell.

"L'Amic de les Arts", 1927. D'esquerra a dreta: Domènec Font, J.V. Foix, Sebastià Gasch, Lluís Muntanyà, Josep Carbonell i el seu fill Jordi, F. García Lorca, Salvador Dalí, i M.A. Cassanyes.

ren la publicació articles de Tomàs Garcés, J.F. Ràfols, Joan Estelrich, Antoni Armangué —que escrivia sobre aeronàutica—, Josep M. Junoy, i molts d'altres.

Fou a les pàgines de "Monitor" on aparegué la primera crítica de M.A. Cassanyes sobre art. Cassanyes, que a estones dibuixava, fou un gran coneixedor dels moviments artístics alemanys contemporanis i exercí la crítica d'art en publicacions diverses. Home intel·ligent i enigmàtic, i amic entranyable de Carbonell (8), li portava els articles perquè els corregís... "ho semblava tot menys un home de Sitges, l'hereu de can Cassanyes!" ha comentat algú.

"Tractàvem de donar al pensament i a l'acció política de Catalunya, mort Prat de la Riba i fracassada l'Assemblea de Parlamentaris, un contingut i una praxis estatista més enllà de la mera sentimentalitat i el folklore en què el catalanisme es depauperava. Volíem un pensament net, clar, per llavors, per a l'esdevenidor i una pràctica política conseqüent a Catalunya, a Espanya i per a l'Europa nova que glatia per néixer. Volíem un catalanisme confederal, capaç de determinar una nova unió dels pobles d'Espanya. La qual unió, lluny de trencar-ne la unitat la consolidaria per l'interès de tots en mantenir-la. I desitjàvem que, segons l'esperit polític del temps, aquest ideal confederal del què ja la nova realitat hispànica seria exemple, s'estengués per obra nostra a tots els Estats cessaris d'Europa — a França, sobretot, font de totes les desventures polítiques catalanes i hispàniques. I d'aquí l'afavorir la renaixença occitana que després practicàrem. Que els vells Estats fills del Renaixement que ja havien donat de si tot el bo i dolent que tenien desapareguessin. I que sorgís una nova unitat condefederal europea —una Europa— feta de totes les autèntiques nacionalitats que conté i amb la qual també ens sentiríem identificats" (9). Aquesta declaració de principis, feta cinquanta anys després, venia a definir tot l'ideari de Carbonell, que fou qualificat per alguns de feixista. Tanmateix, alguns comentaris recents de la seva obra, i, en especial, sobre l'aplec d'escrits *Revolució Catalanista*, en col·laboració també amb J.V. Foix, —el "foixista Feix" d'alguna publicació satírica— li han atorgat la mateixa qualificació (10). Amb tot, cal aclarir que per als redactors polítics de "Monitor", Catalunya era llavors una entitat

disponible, tant per a la confederació de nacionalitats ibèriques com per a les europees. Actuaven en un pla purament teòric i amb una terminologia "amb la qual ara no ens entendríem". No era afany de conqueriment, sinó d'organització, ni es tractava de dominar, sinó de confederar.

L'any 1922, en celebrar-se la Conferència Nacional Catalana, els redactors polítics de "Monitor" foren presents en l'organització i participaren en la formació i els primers temps d'Acció Catalana. No obstant això, la militància de Carbonell al nou partit no durà gaire, per discrepàncies amb Lluís Nicolau d'Olwer, i aquesta sembla ser la causa de la mort de "Monitor", però segons Carbonell "Monitor morí quan el tomb polític d'Espanya —el fàcil recurs a la dictadura militar— dificultà la seva continuació" (11).

El 1923 aparegué editat l'opuscle "Monitor" i el discurs d'en Francesc Cambó. Iberisme i política nacional catalana, on, amb Prefaci de J.V. Foix, Carbonell contesta un discurs de Cambó i hi exposa, una vegada més, el seu ideari: "I el nostre programa polític nacional català es dibuixava precis en els cinc fonaments següents a assolir pel nostre propi, sol i voluntari esforç: Primer.— Organització econòmica lliure de Catalunya. Organització del treball, de la producció i del consum nacionals catalans de guisa que la nació industrial i comercial catalana esdevingui condensada i representada, enquadrada, en entitats patriòtiques dirigents. Segon.— Una política social i econòmica d'acord amb aquelles organitzacions i amb vistes a l'esdevenidor nacional. Terç.— Una política i una diplomàcia nacionals. Quart.— Un organisme executor de la voluntat i destins nacionals. Cinquè.— Un ideal internacional per Catalunya.— " (12).

Juntament amb l'activisme inflamant dels anys vint, l'activitat política de Carbonell es complementava amb altres activitats. Així, hi hagué un viatge a Madrid, el 1920, amb l'amic Cassanyes, per tal d'assistir al doctorat de llur amic Josep M. Catusús; l'organització d'unes conferències d'art i literatura als "Pomells de Joventut", de Sitges, on hi intervingueren J.V. Foix, Miquel Utrillo, Aureli Capmany, Ricard Aragó i Marià Manent; la Vocalia del Consell Directiu i presidència de la Comissió de

Cultura —el 1922— de la Joventut Nacionalista — càrrec, el segon, que desempenyà fins el 1923, en què fou rellevat per Ramon Planes; l'amistat i recolzament a artistes i escriptors... etc.

El 1923 es casà amb Rosa Muntanyà, la germana de Lluís Muntanyà. El matrimoni tingué quatre fills: Jordi —que morí essent adolescent—, Oriol, Joan i Marc.

B) "L'AMIC DE LES ARTS"

"L'Amic de les Arts" veié el seu primer número per l'abril del 1926. N'havien de sortir trenta-un números. El comitè de redacció era format per J.V. Foix, M. A. Cassanyes, Ramon Planes, Lluís Muntanyà, Domènec Forment i Sebastià Gasch. Mitjançant aquesta publicació, que crec cabdal per a comprendre l'intent d'integració de la cultura europea a Catalunya —i intent portat a terme fora de Barcelona—, Carbonell pretenia unes coses i n'aconseguí moltes d'altres.

"Sucedani" de "Monitor" —"No renunciarem a "Monitor" sense pena. Motius polítics, motius econòmics també, i d'altres personals... I així fou com tres anys gairebé després n'inventàrem un sucedani, al qual, amb una gran façana local, els motius de més envergadura també hi podien ésser servits" (13)—; revista de caire local i comarcal —"és el que hauria d'ésser una publicació comarcal", segons "La Publicitat" i d'altres publicacions que li donaren la benvinguda—; "l'Amic de les Arts" es convertí en la publicació a través de la qual els principals adeptes de l'avantguarda catalana anatematitzaren contra tot el que suposava endarreriment i pairalisme, i elogiaven el jazz-band, l'objecte industrial, el cinema, la boxa, l'anunci comercial, els expressionistes alemanys, el superrealisme, la "poesia de l'útil standarditzat", Joan Miró (14) —"és com una òsmosi d'un marge il·limitat de misteri"—, Max Ernst, i tot allò que suposés un element vàlid per a una societat realment nova. Salvador Dalí; els gravadors Canyelles, i E.C. Ricart; A. Sisquella; Artur Carbonell; Joan Puig; Salvador Soler; Josep Estrella; Joan Tort; Diego Ruiz; F. García Lorca i d'altres foren col·laboradors habituals al costat del cos de

redactors. La publicació s'intercanviava amb d'altres de la seva espècie, i establí força contactes amb figures i grups que compartien, en alguna manera, l'ideari avantgardista; es tingueren contactes, doncs, amb E. Giménez Caballero i "La Gaceta Literaria", amb el grup andalús encapçalat per F. García Lorca —que dedicà a "L'Amic de les Arts" el poema *Reyerta de Gitanos*, il·lustrat per Salvador Dalí (15)—, amb les revistes "Litoral", "Mediodía" i "Verso y prosa". El número dedicat a Occitània mereix esment a part.

De "L'Amic de les Arts" sortí el **Manifest Groc** de Dalí, Gasch i Muntanyà el 1928 i el grup "Els 7 davant El Centaure", que, encapçalat per Carbonell, i format per Gasch, Cassanyes, Dalí, Muntanyà, Foix i Sánchez Juan, varen explicar a l'ateneu "El Centaure", el 13 de maig de 1928, a Sitges, el sentit i significat que per a ells tenia l'actitud d'avantguarda. Publicades aquestes conferències a "l'Amic de les Arts" val la pena destacar-ne dos fragments —i no els textos íntegres, que són d'un gran interès però que la manca d'espai n'impedeix la publicació. L'un és de Lluís Muntanyà, que teoritza sobre el procés i motivació de l'art modern: "L'art modern és un procés de reducció a l'essencial, de purificació, un procés d'eliminació d'elements accidentals que molts s'entesten a considerar encara com essencials, ço que els dificulta la plena comprensió de l'art moderna. Per tant, més que la denominació d'art moderna, d'art d'avantguarda, caldria escollir l'art pura que és la que vertaderament escau a l'art d'ara" (16).

L'altre fragment correspon al discurs de Carbonell, titulat **A la recerca d'un nou classicisme**. El text participa, amb un gran voluntarisme i l'eclecticisme característic del seu autor, d'una concepció sui-generis de l'actitud avantgardista, entenent-la com a "necessària" per a bastir el nou classicisme de la nova era, per a re-ordenar una nova Catalunya en el pla polític, filosòfic, cultural. Per a Carbonell, la Guerra Europea havia significat el punt final d'una societat i el punt de partença d'una nova era que calia assumir i construir. Solidari —fins a cert punt i amb molta més amplitud d'horitzons— amb els signants del **Manifest Groc**, escrivia: "També els tres col·legues meus, signataris del manifest que he af·ludit, deuen entrelluir quelcom de més dins del mateix

cicle, puix que llancen al vent la bona nova d'un estat d'esperit post-maquinista i d'una art nova d'acord amb aquest estat d'esperit, tal com jo crec entrellucar per damunt del caotisme intuïtiu ja a través d'algunes obres novíssimes l'alba d'un nou classicisme vivent..." (17).

La dècada dels anys vint és un seguit d'activitats, tant a Sitges com a fora de Sitges. El 1926 Carbonell es fa càrrec, juntament amb Miquel Utrillo, de l'organització a Sitges de la I Exposició d'Art del Penedès, que tan brillantment se celebrà a Vilafranca. El mateix any, i juntament amb Utrillo, Junoy i d'altres, donà la benvinguda a G.K. Chesterton quan aquest s'hostatjà a l'Hotel Subur, a Sitges, per primera vegada.

Un parell d'anys més tard fou administrador del Santuari del Vinyet. El fet no passaria de ser una activitat més si no fos que, precisament sota la seva gestió i amb l'assessorament de Mossèn Trens, llavors Director del Museu Diocesà de Barcelona, es portà a terme la restauració de la imatge de la Mare de Déu del Vinyet, la qual, sota capes de pintura i enfarfegament de robes i joiells amagava una talla romànica.

Fou durant aquests anys, també, que es desenvolupà la seva inclinació vers els estudis històrics. Per l'abril del 1927 publicava a les pàgines de l'"Eco de Sitges" un interessantíssim article sobre **El retaule major de l'antiga Parròquia**, obra de Nicolau de Credença, italià, a finals del segle XV. L'article li valgué la felicitació de J. Gudiol i de Joaquim Folch i Torres. A aquest treball en seguiren alguns altres, però en realitat la història no suposava més, en aquells moments, que una petita part, molt petita, de les ocupacions d'un intel·lectual obstinat en la idea de la supremacia de Catalunya per damunt les altres nacionalitats, i en la causa occitana, a la qual s'entregava cada vegada més.

5. LA CAUSA OCCITANA 1927 - 1939

"L'Amic de les Arts" dedicà el número de desembre de 1927 a Occitània. Hi col·laboraren Ismael Girard, Jan Mozat, J.P. Régis, Adoif Gaigairolle, Antoni Perbosc, els quals, juntament

amb el cos de redacció de "L'Amic de les Arts" hi participaren amb articles sobre l'art, la literatura i la situació cultural occitana. Carbonell, al seu torn, hi escrivia, sota el significatiu títol de **Montor de la política nacional i estrangera La part d'Occitània** en el complex ideològic de la política francesa contemporània, i també *Per una Societat d'Estudis Occitans* i *Pau Cézanne des d'un punt de vista occità*. Amb tot això Carbonell sistematitzava i anava vertebrant el que després seria el programa polític i cultural de l'Oficina de Relacions Meridionals. Des del número de desembre de 1927 fins el final de la publicació setmanal hi ha la presència occitana en els exemplars que n'anaren sortint. A destacar el número 30, l'últim dirigit per Carbonell, dedicat a Pompeu Fabra, "primer avantguardista de Catalunya". En ell li retien homenatge, també, els escriptors occitans, la majoria dels quals col·laboraren en la posterior tasca de Carbonell: J.P. Regis, Valeri Bernad, Juli Cubainas, Joan Bozet, Lois Alibert, Maria Carlota Girard, i altres.

Cada vegada més interessat en l'occitanisme, en finir "L'Amic de les Arts", Carbonell s'hi dedicà de ple. I així, per l'agost de l'any 1929 el trobem fent de director literari de l'Editorial Occitan SARL, juntament amb Ismael Girard, Albert Pestour, J.P. Regis, i actuava de director-administrador el gravador Henri Martin. Tanmateix, a part de les col·laboracions habituals a "La Veu de Catalunya", "La Nova Revista", "La Publicitat" i altres publicacions, i de fer de redactor en cap d'"El Matí" els seus articles proliferen a "Oc", revista feta a Tolosa, de caire i estructura al que a Catalunya era la "Revista de Catalunya". A "Oc" Carbonell hi escriu sobretot allò que pugui significar, d'alguna manera, un paradigma, exemple o estímul per al ressorgiment nacional d'Occitània des d'unes bases de confederació i solidaritat amb les altres nacionalitats llatines i mediterrànies: millors comunicacions per a Occitània, Frederic Mistral, Prat de la Riba— un excel·lent article d'arrel combativa i reivindicativa: **Memòria d'En Prat (18)**—, fragments de l'assaig **Davant del nostre humanisme naixent**, sobre el parel·lisme de les economies occitana i catalana... A "Oc" hi introduí, també, artistes i escriptors catalans.

Ahora, i fins que la tasca de l'Oficina de Relacions Meridionals s'estroncà, Carbonell mantingué una llarga i copiosa correspondència amb els més destacats occitanistes i es convertí en un dels millors coneixedors del moviment occità i de les millors i més representatives figures de les principals activitats. En aquest sentit cal destacar el pròleg que féu a l'obra de Valeri Bernad, **La legenda d'Esclarmonda** — una edició meravellosa i acurada com tot el que passava per les seves mans (19).

Igualment, cal esmentar les memòries que redactà i publicà el 1929 i el 1930 amb el títol comú d'**Expansió cultural al Migdia Gàl·lic**, on hi fa el balanç de les activitats realitzades i dels projectes per a l'avenir (20), i que constitueixen documents bàsics per a conèixer les realitzacions concretes de la política i plantejaments occitanistes de Catalunya estant.

Ahora, a Catalunya, i a través de l'esmentada Oficina de Relacions Meridionals, constituïda de manera semioficial i ajudada per la Generalitat recentment restaurada —això era el 1931— s'organitzaren activitats per tal de propiciar contactes entre totes dues nacionalitats. Els occitans visitaren Catalunya, i hi pronunciaren conferències i col·loquis, i entraren en contacte amb intel·lectuals d'aquí. Així, el 1932, s'esdevingué la Conferència Occitana a la Universitat de Barcelona, amb la participació d'Alibert, Ventura Gassol —llavors Conseller de Cultura de la Generalitat—, Pompeu Fabra —president de l'Institut d'Estudis Catalans—, Jaume Bofill i Mates, Alexandre Galí i Josep Carbonell, en la qual es tractà del ressorgiment de la llengua occitana i del seu estudi. Era llavors que Lois Alibert treballava en la reforma de l'occità, seguint l'exemple català del mestre Fabra. El 1935, i de la mà de Josep Carbonell, veié la llum el primer volum de la **Gramàtica Occitana**, i el 1937, en plena guerra civil, el segon (21).

El 1932 Josep Carbonell intentava portar Josep Carner des del consolat de l'Havre a Tolosa, per tal de fomentar la relació intel·lectual d'occitans i catalans.

“El fet de portar Carner al Consolat de Tolosa era una primera pedra d'un pla molt més vast de política exterior, que havia de consistir en posar en mans de catalans la carrera consolar, la representació d'Espanya en totes les capitals i sots-capitals dels

1932. Al Pati dels Tarongers de la Generalitat. D'esquerra a dreta: Ventura Gassol, Loís Aubert, Francesc Macià, Pompeu Fabra, i Josep Carbonell.

Països d'Oc i, a la vegada, organitzar-hi els nombrosos catalans redients allà per una obra d'àmbit social i acció cultural..." Amb l'obra occitanista "es tractava de crear un coixí per a Catalunya. França sempre va a lo seu (s'hi entén el centralisme) sota l'aparança d'amistat. Ells no la faran mai, la tasca occitana..." El coixí era un total suport al nacionalisme, sobretot en el pla cultural, per a contrarestar el centralisme de París i de Madrid.

Tanmateix, hi hagueren dificultats econòmiques i entrebancs polítics per a l'Oficina de Relacions Meridionals, que subsistí i treballà fins "la mateixa entrada de la tropa franquista a Barcelona".

L'entrega a la causa occitana no privava Carbonell de continuar amb els articles periodístics i polítics en el medi català. D'entre les moltes activitats que menà abans de la guerra civil cal destacar la seva militància a la recentment constituïda Unió Democràtica de Catalunya, partit al que s'adscriví des dels primers moments de la fundació i del que fou membre del Comitè de Govern. Fou a Unió Democràtica de Catalunya on pronuncià parlaments sobre política cultural, traduïts posteriorment i publicats a Occitània.

El 1933, juntament amb Josep M. Batista i Roca, Pau Vila, i d'altres, Carbonell prengué part en el viatge d'observadors a Euzkadi. Foren cinc dies intensos, que després al mateix Carbonell transcriví a "Oc" (22).

Revolució Catalanista, aparegut el 1934, (23), subtítulat Un esperit, un programa nacionals per al segon segle de la nostra Renaixença, és format per un article de Foix, **Punts de meditació catalanista**, i tres de Carbonell: **Promocions estatistes**, **Idea i política culturals de Catalunya** i **Política exterior de Catalunya** —les dues últimes referències són els títols de les conferències pronunciades a UDC. El llibre reitera una vegada més les propostes polítiques dels antics redactors polítics de "Monitor".

6. L'EXILI INTERIOR I ELS ESTUDIS HISTÒRICS 1939 - 1979

En arribar la guerra civil, i al llarg d'ella, Carbonell continuà treballant, fins que fou possible, en l'Oficina de Relacions Meridionals. Encara, el 1937, sortia el segon volum de la **Gramàtica Occitana**, i el mateix any Carbonell feia un viatge a Tolosa, amb motiu d'una reunió extraordinària del grup occitanista Amistansa Godolin, de la qual l'intel·lectual occità Marcel Carrieres n'era, llavors, secretari general. I, encara, amb l'entrada de tropes a Barcelona, es perdé el material d'una altra publicació que estava pràcticament enllestida.

El total trencament que suposà la guerra civil i la repressió política i cultural que exercí el franquisme suposaren per a Carbonell, com per a tants altres intel·lectuals, el silenci absolut i l'exili interior. Suposà, també, la represa dels estudis històrics, que inicià, tímidament, a través de les pàgines de l'"Eco de Sitges". I aquesta represa tingué, també, el caire supletori que anys abans havia tingut "l'Amic de les Arts": ja que no podia realitzar els projectes polítics es decantava cap a la història, "**perquè sense Història, no es pot governar**". Aquesta fou la divisa sota la qual elaborà els estudis històrics que el donarien a conèixer com a un bon historiògraf a partir dels anys seixanta:

Des del 1947, i des de les pàgines del gairebé centenari "Eco de Sitges" anaren sortint publicats els seus articles, fruit de minucioses investigacions. Més tard aplegava els esmentats articles en llibres. El primer fou **Siete ensayos de historia suburense** que publicà amb el peu d'impremta Sitges, El Eco de Sitges, 1961. Són set estudis sobre diversos aspectes referents a Subur, Bernat de Fonollar, la Parròquia, el Castell i el Vinyet, la família Falç, Pere Pau Segarra... El següent **Sitges la Reial** (Sitges, El Eco de Sitges, 1965), on desenvolupa magistralment el plet que Sitges sostingué, per segona vegada amb el Capítol de la Catedral de Barcelona, i les gestions que el franciscà Àngel Vidal, franciscà de Sitges, realitzà prop de la cort de Madrid per aconseguir la llibertat de Sitges. El fins ara darrer llibre fou publicat el 1978, també a L'Eco de Sitges i porta com a títol **Don Josep Bonaventura Falç i el context històric de la seva època**. On hi analitza la biogra-

fia del terratinent Falç i els fets de la Revolució Francesa a través de la documentació conservada a la casa Falç de Sitges. Però, a part de les tres obres aquí esmentades i de la biografia de M. Albert Cassanyes, hi ha un bon conjunt d'articles, publicats a les pàgines de "L'Eco de Sitges", alguns dels quals formen sèries completes que caldria publicar. D'aquestes destaquem **Estadística i toponímia de Sitges segons el Catastre del 1772; Les Índies, horitzó nou, i Afanys i desencís de cosa pública**, sobre el síndic Lluís Soler i Segarra, gràcies al qual Sitges aconseguí, per fi, lliurar-se de la Pia Almoïna... i molts altres treballs. La darrera sèrie que publicà, **Esquema de sis anys napoleònics a Sitges**, està a punt de ser publicada pel Grup d'Estudis Sitgetans com a homenatge al Carbonell historiador.

Els darrers anys de la seva vida foren una lenta represa, i més que represa, de reflexió. El 1968, en ocasió del Centenari del naixement de Pompeu Fabra, Carbonell dirigí un número extraordinari de "L'Eco de Sitges", "L'Eco de les Arts i de les Lletres", on es publicava un escrit del Mestre, **L'obra del redreçament del català literari**. A partir dels anys setenta diversos universitaris s'anaren interessant pel que havia estat la seva obra, sobretot pel que havia significat "L'Amic de les Arts" i les revistes avant-guardistes —entre aquests, Oriol Pi de Cabanyes, Isabel Coll i l'autora d'aquestes **Notes**. Alhora, també va rebre diversos occitanistes que l'anaven a visitar i mantenien una interessant correspondència amb les més destacades figures occitanistes.

El 1976, el dia 28 d'abril, l'Ajuntament de Sitges li atorgà la distinció, justament merescuda, de Fill Predilecte, i amb aquest motiu al cap d'un mes se li dedicà un sopar d'homenatge a Sitges. El mateix any, i per les mateixes dates, el Grup d'Estudis Sitgetans celebrava el cinquantenari de "l'Amic de les Arts" amb l'edició d'un cartell i una edició commemorativa, amb una conferència del professor J. Molas i una taula rodona, on hi actuà de moderador Josep M. Castellet, amb la intervenció de la majoria de redactors de "L'Amic de les Arts", tot plegat presidit per la figura de Josep Carbonell. I posteriorment, l'Institut de projecció exterior de la Cultura Catalana li reté un acte de reconeixement a la tasca que havia portat a terme en el marc del Congrés de Cultura Catalana, en el transcurs d'un acte celebrat a Vilanova i la Geltrú.

Josep Carbonell morí a Sitges, al seu Mas de Sant Bartomeu, el dia 15 de juliol de 1979. Fins al final de la seva vida havia mantingut el mateix entusiasme per "les lletres", per les seves idees occitanistes, per la historiografia, per Sitges i per Catalunya.

* * * * *

NOTES

- 1) B., Ed. Selecta, (1952) - (Biblioteca Selecta, núm. 114)
- 2) **Breve semblança de Magín A. Cassanyes**, 22
- 3) C. Nòtules. ES, gen., 19
- 4) LÓPEZ-PICÓ, J.M. **Paraules del poeta López-Picó als constructors de Terramar**. T., A. II, abril 1920, núm. 19-20, 3.
- 5) Sobre aquest punt voldria fer constar la gairebé total identificació ideològica entre Carbonell i Foix. Hi ha una anècdota que potser és molt més explícita que moltes dades: pel maig del 1976 s'organitzà al Restaurant la Nansa, de Sitges, un sopar d'homenatge a Carbonell amb motiu del nomenament de Fill Predilecte. Una estona abans d'iniciar-se el sopar érem al Restaurant alguns dels organitzadors, amb el poeta J.V. Foix, que també hi assistia. Plegats comentàvem algunes coses, quan de sobte, comparegué Carbonell, es plantà davant de Foix i exclamà, eufòric: "Ara ja hi sóc sencer!". El comentari m'impressionà per tot el que uns mots tan breus significaven ...
- 6) CATASÚS, T. **Un llibre d'avantguarda a Impressions i comentaris**. M. abril 1921, núm. 4.
- 7) FOIX, J.V. **La literatura d'avantguarda**. M., febrer 1921, núm. 2.
- 8) Quan Cassanyes morí Carbonell li dedicà un llibre, **Breve semblança de Magín Alberto Cassanyes** -(Sitges) Ed. Eco de Sitges, (1957)-, "bella i pietosa semblança" segons el qualifica Ramon Planes -a 3 revistes **sitgetanes**, S. d'O, 2.ª època, A. III, jul. 1961, núm. 7-.
- 9) **Cent anys de premsa sitgetana 1877-1977**. Sitges, Biblioteca Popular Santiagu Rusiñol. 1977., 41.

- 10) Joan Fuster, que no crec pas que s'hagi aturat gaire a considerar els articles de Carbonell a través de totes les connotacions i influències que els conformen, a l'obra *Literatura Catalana Contemporània*, escriu, textualment: "**La Revolució Catalanista de Foix i Carbonell conté el germen d'una proposta feixistitzant per al nacionalisme català sortosament desoïda**" (pág. 286). Altrament, en l'entrevista d'Oriol Pi de Cabanyes a Carbonell —S. d'O., A. XIX, maig 1977, núm. 212— també es fa referència a aquesta, diem-ne, inclinació, tot i que l'Oriol perfila molt més els qualificatius i Carbonell hi explicita la seva intencionalitat: "**El seguïem (Maurrás) pel rigor i la serietat a tractar les qüestions bàsiques, pel seu pragmatisme**".
- 11) **Cent anys de premsa...**, 42
- 12) Barcelona, Edicions Monitor —Altés Imp., 1923-- 18
- 13) **Cent anys de premsa...**, 42
- 14) DALÍ, S. Joan Miró— AA, juny 1928, núm. 26.
- 15) AA, juny 1927, núm. 15
- 16) MUNTANYÀ, Lluís. Els 7 davant El Centaure. El veritable sentit de l'avanguardisme. AA, maig 1928, núm. 125
- 17) CARBONELL, Josep. Contribució a la recerca d'un nou classicisme.— AA, abril— 1928, núm. 24.
- 18) OC. VI annada, 1929, oct. 15, núm. 120, 3
- 19) El pròleg es titula **Elucidari sobre mestre V. Bernad i la seva obra**. Publicat a: BERNAD, Valeri. **La legenda d'Esclarmonda**. Tolosa, SEO, 1936, Colecció "Renaixença" d'Escriptors Occitals Moderns, vol. I).
- 20) (Sitges, J. Puig i Mestre), Imp., 1929— (B., Imp. Altés) 1930.
- 21) ALIBERT, Lois. **Gramatica Occitana**. I: Tolosa, SEO, 1935 —II: Tolosa, SEO 1937— Ambdós llibres són impresos a Barcelona, Casa de Caritat (1935) o Casa d'Assistència President Macià (1937). — Formen part de la "Colleccion Pedagoga "Ramon Vidal de Besalú", L'edició fou pagada per Joaquim Casas Carbó.
- 22) CARBONELL, J. **Cinc dies d'observador a Euzkadi** — OC, A. 1X, 1933, núm. 12-13.
- 23) (B), Edicions Monitor d'Estudis Polítics, (1934).

